

İSMAYIL HACIYEV
AMEA Naxçıvan Bölməsinin sədri,
akademik
E-mail: ismayil_haciyev@yahoo.com

DÜNYA ŞÖHRƏTLİ SİYASƏTÇİ HEYDƏR ƏLİYEV VƏ NAXÇIVAN

Aşar sözlər: Heydər Əliyev, Naxçıvan, mühit, təhsil, xalq deputatı, dövlət rəmzləri, dövlət müstəqilliyi

Ключевые слова: Гейдар Алиев, Нахчыван, среда, образование, народный депутат, государственные атрибуты, государственная независимость

Key words: Heydar Aliyev, Nakhchivan, environment, education, People's deputy, state symbols, state sovereignty

Məqalədə ulu öndər Heydər Əliyevin həyatında və formalaşmasında Naxçıvan mühitinin, ilk təhsil illərinin, tanınmış müəllimlərinin rolu təhlil edilir. Burada Naxçıvan Muxtar Respublikasının hərtərəfli inkişafında Heydər Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti göstərilməklə yanaşı, ötən əsrin 90-cı illərində erməni daşnaklarının Naxçıvanı işğal etmək cəhdlərinə yol verməməsi sahəsindəki tarixi xidmətləri də əsaslandırılır.

Görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin həyatı və fəaliyyətinin ilk dövrü Naxçıvandan başlasa da onun siyasi fəaliyyəti daha çox Bakı və Moskva ilə bağlı olmuşdur. Lakin bu zirvələrə aparan yol Naxçıvandan başlamış, bu böyük Azərbaycanlı həyatının ilk illərini burada keçirmiş, təhsilini Naxçıvanda almışdır. Naxçıvan mühiti, ilk təhsili və tanınmış müəllimləri onun formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Ulu öndərin özü bu torpağın qeyri-adiliyindən, əsrarəngiz təbiətindən, dağlarından, insanlarından, kəskin kontinental iqlimindən bəhs etmiş və həyatında Naxçıvanın önəmli rol oynadığını dəfələrlə minnətdarlıqla xatırlamışdır.

Dünyanın ən məşhur dövlət xadimlərinin portretlərini çəkmiş görkəmli rəssam Nikos Safronov Heydər Əliyevin 80 illik yubileyi münasibətilə onun portretini çəkərkən dahi insanla ünsiyyətdə olduqdan sonra bu qənaətə gəlmişdir ki, Heydər Əliyev Tanrının yaratdığı möcüzədir, belə şəxsiyyətlər min ildə bir dəfə dünyaya gəlir. N.Safronov yazmışdır: «*Heydər Əliyev gözəl, alicənab və çox ağıllı bir insandır. Mən ona dərin rəğbət bəsləyirəm və həmişə ona baxarkən düşünürəm ki, görəsən Tanrı belə insanları necə yaradır? Lakin Naxçıvana Prezidentin vətəninə getdikdən, oranın füsunkar təbiətini, gözəlliyini gördükdən sonra bunların necə bir qüvvə olduğunu başa düşdüm. Başa düşdüm ki, Naxçıvan hər bir sərkərdənin, hər bir dahi insanın güc, qüvvət ala biləcəyi bir yerdir*» [5, 2006, 6 may].

Heydər Əliyevin də uşaqlıq və gənclik illəri Naxçıvanda – bu əsrarəngiz məkanda keçmişdir.

Heydər Əliyev 90 il bundan əvvəl Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan qədim Naxçıvan şəhərində anadan olmuşur. Balaca Heydərin çalışqanlıığı, fitri istedadı, dərin zəkası ətrafındakıların diqqətini cəlb etmiş, ona yaşadlarından fərqli münasibət bəslənilmişdir. Keçən əsrin 20-ci illərində Naxçıvanda bir inkişaf, intibah baş vermiş, məktəb və mədrəsələrdə diqqəti çəkən müəllimlər gənclərin təlim-tərbiyəsi ilə ciddi məşğul olmuşlar. Bunlar barədə bəhs

Tarix və onun problemləri, №2 2013

edən Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, «XX əsrin əvvəllərində Naxçıvanda təhsil və mədəniyyət çox geniş olmuşdur. Burada çox yüksək səviyyəli məktəblər var idi. Naxçıvanda insanlar çox yüksək təhsil alırdılar. Məktəblərdə verilən dərslər və şagirdlərin dərsləri qavramaları çox yüksək səviyyədə idi» [5, 1994, 4 oktyabr].

Heydər Əliyev Naxçıvan şəhərində təhsil almışdır: Əvvəl orta məktəbdə, sonra isə iki il pedaqoji texnikumda. 1939-cu ildə Pedaqoji texnikumu fərqlənmə ilə bitirmiş və M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Sənaye Institutunda təhsilini davam etdirmişdir (1939-1941) [6, s.10].

Naxçıvanda aldığı təhsili ulu öndərimiz sonrakı illərdə minnətdarlıqla xatırlayırdı: «O dövrdə aldığım təhsil gələcək həyatımın bütün mərhələlərində mənə yardım edibdir» [8, s.136]. 60 ildən sonra, ona dərs demiş müəllimləri və onların tədris etdikləri fənlərin adlarını dəqiqliklə söyləməsi ümummilli liderimizin bir tərəfdən müəllimlərinə bəslədiyi dərin hörmətin ifadəsi idisə, digər tərəfdən bu dahi insanın fenomen yaddaşa malik olduğunu bir daha göstərirdi. «Heydər Əliyev iti ağı, güclü məntiqi, fenomen yaddaşı olan qüvvətli bir şəxsiyyət, sözün həqiqi mənasında kompüter insandır» [11, s.64].

1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsi başlandıqda o da səfərbərliyə alındı. Lakin xüsusi keyfiyyətləri və bacarığı nəzərə alınaraq Xalq Daxili İşlər Komissarlığı sistemində xidmətə göndərildi. Heydər Əliyev eyni zamanda Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetində şöbə müdiri vəzifəsində işləmişdir. 1944-cü ilin may ayından təhlükəsizlik orqanlarında işə başlayan Heydər Əliyevin həyat yolu hakimiyyət olimpinin zirvəsinə qədər yüksəlmişdir.

1969-cu il iyulun 14-də Azərbaycan tarixində yeni uğurlu dövr açan əlamətdar bir hadisə baş verdi: Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının rəhbəri seçilərək genişmiqyaslı fəaliyyətə başladı. 70-80-ci illərdə Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına böyük əhəmiyyət verən Heydər Əliyev ölkənin bütün bölgələrinə, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasına son dərəcə həssaslıqla, diqqət və qayğıyla yanaşır, bütün sahələrdə ciddi, davamlı dirçəlişə, kompleks inkişafa nail olurdu. İndi Naxçıvan Muxtar Respublikasının hər bir bölgəsində, hər bir guşəsində o dövrün nişanələrinə-tikilən zavod və fabriklərə, salınan yol və körpülərə, ucaldılan çoxsaylı yaşayış binalarına, göz oxşayan sosial-mədəniyyət obyektlərinə, geniş şəbəkəli meliorasiya və irriqasiya sistemlərinə rast gəlmək olar. Həmin illərdə Naxçıvana dönə-dönə səfərlər edən, bir sıra yubiley tədbirlərində iştirak edən Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının, onun rayonlarının, kənd və qəsəbələrinin abadlaşdırılması, yeni infrastrukturların yaradılması, Naxçıvanın hərtərəfli inkişafı üçün icra orqanlarına lazımı tapşırıqlar verirdi.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin Naxçıvanla bağlı fəaliyyətinin ikinci dövrü 90-cı illərə təsadüf edir. 1987-ci ilin noyabr ayında Heydər Əliyevin Moskvada tutduğu yüksək vəzifədən istefaya getməsi ilə ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına qarşı təcavüzü başladı.

Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikasında da gərgin günlər yaşanırdı. Erməni faşizminin işğalçı hücumları davam edir, kəndlər dağıdılır, hər gün qan tökülürdü.

Belə gərgin bir vaxtda Moskvada ciddi təqiblər, nəzarət altında yaşayan fərdi pensiyaçı Heydər Əliyev 1990-cı ilin iyul ayında Vətənə – Azərbaycana – Naxçıvana qayıtdı. Naxçıvan əhalisi onu böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşıladı, ayaqları altında qurbanlar kəsildi. Minlərlə qədirbilən, qayğıkeş insan onun görüşünə tələsirdi. Məhz həmin gün-iyulun 22-də axşam çağı 50 mindən artıq insan Naxçıvan şəhərindəki mərkəzi meydana toplaşmışdı [7, s.29]. Heydər Əliyevi müharibə və iqtisadi böhran şəraitində yaşayan naxçıvanlılar özlərinin nicat və son ümidi kimi qarşılayırdılar.

Bu da səbəbsiz deyildi. İstər Ə.Vəzirovun, istərsə də A.Mütəllibovun hakimiyyəti dövründə Naxçıvana – muxtar respublikanın ərazisinə, əhalisinə qarşı münasibət ögeyləşmişdi. Səbəb isə Heydər Əliyevin bioqrafiyasına Naxçıvan adının yazılması idi.

Həmin gün Heydər Əliyev xalqla görüşdü, təsiredici çıxış etdi və tarixi nitqini belə yekunlaşdırdı: «*Hələlik Naxçıvandanayam. Əgər bütün naxçıvanlılar mənim burada yaşamağımı arzu edərsə, buna etiraz etməyərəm: Mənim başlıca arzum Azərbaycanı siyasi və iqtisadi cəhətdən müstəqil, demokratik respublika kimi görməkdir*» [10, 1990, 2 avqust].

Bir aydan sonra 21 avqust 1990-cı ildə Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti qərara aldı: «*Naxçıvan şəhərində anadan olduğumu, təhsil aldığımı, uzun illər xidmət etdiyimi və hazırda Ümumittifaq təqaüdçüsü olub Naxçıvan şəhərində yaşadığımı nəzərə alaraq, Naxçıvan MSSR Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə uyğun olaraq, 1923-cü ildə anadan olmuş, Azərbaycan pasportu olan, azərbaycanlı Heydər Əliyev – Heydər Əlirza oğlu Əliyev yoldaş Naxçıvan MSSR vətəndaşı sayılsın*» [7, s.45].

Həmin günlərdə Azərbaycan SSR və Naxçıvan MSSR xalq deputatlığına namizədlik kampaniyası keçirildi. Öncül namizədlərdən biri Heydər Əliyev idi. O, seçicilərlə görüşü zamanı deyirdi: «*Bir namizəd kimi platformam, məqsədim budur ki, respublikamızın bu ağır iqtisadi və siyasi böhrandan çıxması üçün var qüvvəmi sərf edəcəyəm. Xalqımız çox çətin dövr keçirir. Azərbaycan böhran içərisindədir. İqtisadiyyatdan və siyasətdən əlavə qəsbkarlıq niyyətində olan düşmən qüvvələr də bizlərə mənəvi zərbə vurur. Qarabağ problemi deyilən uydurma bir problem üç ilə yaxındır ki, respublikaya çaxnaşma salmışdır. Bu problemi aradan qaldırmayınca, bizim rahatlığımız təmin olunmayacaq. Mən bütün səyimi, bacarığımı və qüvvəmi Azərbaycanda əmin-amanlığın təmin olunmasına sərf edəcəyəm*» [10, 1990, 26 sentyabr].

Sentyabrın 10-da Azərbaycan SSR xalq deputatları sovetlərinin seçkiləri keçirildi, Heydər Əlirza oğlu Əliyev Azərbaycan SSR-in xalq deputatı və Naxçıvan MSSR-in xalq deputatı seçildi [9, s. 89].

1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin ilk sessiyası keçirildi. Sessiyanın aparılması bir ağsaqqal kimi Heydər Əliyevə həvalə edildi. Heydər Əliyevin sədrliyi ilə keçirilən ilk sessiyanın qəbul etdiyi «Naxçıvan MSSR-in adının dəyişdirilməsi haqqında» [10, 1990, 18 noyabr], «Naxçıvan MR Ali Dövlət hakimiyyəti orqanı haqqında» [7, s.71], «Naxçıvan MR-in dövlət rəmzləri haqqında» [7, s.71], noyabrın 21-də qəbul edilən «1990-cı ilin yanvar ayında Bakı hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi haqqında» [7, s.86-88] tarixi qərarlar onun siyasi uzaqgörənliyinin ən yaxşı nümunəsi idi.

Bu tarixi sessiyalarda Naxçıvan MSSR-in adından «Sovet Sosialist» sözlərinin çıxarılması, Naxçıvanın Ali Sovetinin adını dəyişərək onun bundan sonra Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi adlandırılması, Bakıda baş vermiş yanvar faciəsinə siyasi qiymət verilməsi və qanlı hadisələri törədən şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması kimi mühüm tarixi qərarlar qəbul edilmişdir.

Qeyd etməliyik ki, milli dövlətçilik ənənələrimizin dirçəldilməsi Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövrünə təsadüf edir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üç rəngli bayrağının dövlət bayrağı kimi qəbul olunması və Azərbaycan SSR Ali Soveti qarşısında həmin bayrağın bütövlükdə Azərbaycanın rəsmi dövlət rəmzi kimi tanınması haqqında vəsatət qaldırılması, ilk dəfə 31 dekabr gününün dünya azərbaycanlılarının həmrəylik günü kimi qeyd edilməsi məhz misilsiz iradə sahibi olan Heydər Əliyevin Naxçıvanda mühasirə şəraitində keçirdiyi mühüm və tarixi əhəmiyyətli tədbirləri idi. Heydər Əliyev uzaqgörənliyi və müdrik-

Tarix və onun problemləri, №2 2013

liyi Naxçıvan əhalisinin SSRİ-nin saxlanması barədə referendumda iştirakından imtina etməsində bir daha özünü göstərdi.

Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti 1991-ci il 30 avqust tarixdə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyinin bərpası haqqında bəyanat qəbul etmişdir [1, s.10]. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi bu Bəyanata əsaslanaraq belə hesab etmişdir ki, Azərbaycan Respublikası özünün tam milli, dövlət müstəqilliyinə nail olmalı və mövcud SSRİ əsasında hər hansı bir formada yaradılacaq yeni dövlət ittifaqına daxil olmamalıdır [7, s.170-172].

1991-ci il sentyabrın 3-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin fəvqəladə sessiyasında deputatların təkidli xahişi və parlament binası önündə mitinq keçirən kütlənin qəti tələbi ilə Muxtar Respublika Ali Məclisinin sədri seçilən [3, v.111] Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin yeni mərhələsi başlandı. Əslində yalnız Naxçıvanın deyil, Azərbaycan tarixində özünəməxsus yeri olan bu sessiya Heydər Əliyev dühasının parlaq təsdiqi, onun Azərbaycanın hakimiyyət olimpinə yenidən yüksəlişinin başlanğıcı olmuşdur. Sessiyanın keçirildiyi ərəfədə istər Azərbaycanda, istərsə də Naxçıvanda yaranmış gərgin vəziyyət xalqı bu bələdan yalnız Heydər Əliyev şəxsiyyətinin çıxara biləcəyini göstərdi. Məhz onun Ali Məclisin Sədri vəzifəsində çalışdığı illər bu həqiqətin yeganə variant olduğunu sübut etdi.

1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin ikinci sessiyası «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya Aktını qəbul etdi [2, v.37]. Bu tarixi hadisə ilə bağlı Naxçıvan MR Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyev teleqram göndərmişdir. Teleqramda deyilirdi: «*Naxçıvan Muxtar Respublikasının əhalisi 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasında qəbul edilmiş «Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya Aktı münasibətilə bütün Azərbaycan xalqını təbrik edir və bunu tarixi hadisə kimi qəbul edir... Biz bu gün xoşbəxtik ki, nəhayət Azərbaycan Respublikasının ali hakimiyyət orqanı tərəfindən milli azadlıq niyyətlərimizin həyata keçirilməsi üçün ilk addım atılıbdır. Azərbaycan xalqı əmin ola bilər ki, naxçıvanlılar milli azadlıq hərəkatı uğrunda mübarizəni daha əzmlə davam etdirəcəklər» [7, s.181].*

Heydər Əliyev Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri işləyərkən bu orqanın 26 oktyabr və 14 dekabr 1991-ci il tarixli «Dövlət müstəqilliyi haqqında» [7, s.196] və «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi üzrə referendum keçirilməsi haqqında» [7, s.198-199] Respublika Ali Sovetinin 18 oktyabr və 15 noyabr 1991-ci il tarixli qanunvericilik aktlarına tərəfdar çıxılması, «Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerləşən sovet ordusu hissələrinin statusu haqqında» [9, s.212-214] Ali Məclisin 1991-ci il oktyabrın 26-da qəbul etdiyi qərar, Heydər Əliyevin davamlı siyasi-diplomatik fəaliyyəti sübut edir ki, onun üçün müstəqilliyimizin qorunması və əbədiləşdirilməsindən mühüm heç bir məsələ yoxdur.

1991-ci il dekabrın 29-da keçirilmiş referendumda iştirak edən azərbaycanlıların 95 faizdən çoxu müstəqilliyimizin bərpasına tərəfdar çıxdı. Həmin il dekabrın 16-da Heydər Əliyevin başçılıq etdiyi Naxçıvan parlamentinin qəbul etdiyi «31 dekabr dünya Azərbaycan türklərinin həmrəylik və birlik günü haqqında» [7, s.215-218] qərarla 1989-cu ilin dekabrında baş vermiş «sərhəd hərəkatı» tariximizin daş yaddaşına bayram günü kimi həkk olundu.

Heydər Əliyev Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri işləyərkən bilavasitə onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasında iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə başlanılmışdı. Bu cəhətdən Naxçıvan MR Ali Məclisinin 1992-ci il 6 apreldə keçirilən sessiyası xüsusi maraq doğurur. Sessiyada «Zərərlə işləyən kolxoz və sovxozlar haqqında» [7, s.245-246] və «Rentabelli işləyən kolxoz və sovxozların ictimai mal-qarasının özəlləşdirilməsi haqqında» [7, s.247] qərarlar qəbul edilmişdir. Heydər Əliyevin siyasi uzaqgörənliyinin nə

ticəsində atılmış bu addım Azərbaycanda yeni dövrün tələblərinə uyğun aparılan iqtisadi islahatların başlanğıc mərhələsi olmaqla, o zaman muxtar respublika iqtisadiyyatının aqrar sahəsinin məhv olma təhlükəsini aradan qaldırdı.

Dövlət strukturlarının möhkəmləndirilməsi, habelə hüquqi dövlət quruculuğu və bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar yeni struktur bölmə və təşkilatların yaradılması da Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev özünün çoxillik dövlətçilik fəaliyyəti dövründə yaradıcı ziyalılara, elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinə həmişə böyük diqqət və qayğı göstərmiş, öz ətrafında milli ziyalıların ən tanınmış, adlı-sanlı nümayəndələrini birləşdirmişdir. Həmin dövrdə Naxçıvanda yaşayan Heydər Əliyev bütövlükdə Azərbaycan ziyalılarının əsas ümidgahı idi. Respublikanın qarşılaşdığı çətinliklərin aradan qaldırılması, problemlərin həlli üçün görkəmli ziyalılar, elm, mədəniyyət xadimləri Heydər Əliyev fikrinə ciddi zərurət hiss etdiklərindən Naxçıvana gəlir, onun mülahizə və tövsiyyələrini dinləyirdilər. Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyətin gərginliyi, AXC iqtidarının dövləti idarəetmə səriştəsizliyi, taleyüklü məsələlərə dair düzgün qərarlar qəbul edə bilməməsi, ciddi siyasi səhvləri, ölkə daxilində çəkişmələrin artması ziyalıları ciddi narahat edirdi. Respublikamızın bir qrup ziyalıları Yeni Azərbaycan Partiyası yaratmağı və Heydər Əliyevin bu partiya rəhbərlik etməsini ondan xahiş etdilər. Noyabrın 21-də (1992) Naxçıvan şəhərində Azərbaycanın müxtəlif regionlarından gəlmiş nümayəndələrin iştirakı ilə Yeni Azərbaycan Partiyasının təsis konfransı keçirilmiş, YAP-ın Proqram və Nizamnaməsi qəbul edilmiş, Heydər Əliyev açıq səsvermə yolu ilə Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri seçilmişdir [7, s.447]. YAP-ın məqsəd və vəzifələrini partiya sədri belə göstərmişdi: «*Yeni Azərbaycan Partiyası parlament tipli partiyadır və qəbul etdiyi proqramına uyğun olaraq aşağıdakıları özünün məqsədləri hesab edir: Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, milli, dini və dil mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlarının bərabər hüquqlara malik olduğu sivilizasiyalı, demokratik, hüquqi dövlət yaradılması. Lakin ön planda Azərbaycanın qarşısında duran ən mühüm və təxirəsalınmaz problemlərin həlli dayanır – hər şeydən əvvəl respublikanın geniş miqyas xarakteri almış müharibə vəziyyətindən çıxarılması, Qarabağ probleminin həll olunması, habelə ağır-sosial iqtisadi böhranın dəf edilməsi*» [5, 1999, 9 iyun].

Müdrək siyasətçi, məşhur dövlət xadimi Heydər Əliyevin zəngin keşməkeşli, şərəfli ömür yolunda Naxçıvan dövr fəaliyyəti (22 iyul 1990-cı ildən 9 iyun 1993-cü il tarixədək) xüsusi yer tutur. Müdrək siyasi xadimin Naxçıvanda yaşayıb-ışlədiyi dövrdə qəbul etdiyi dövlət əhəmiyyətli və cəsarətli qərarlar, həyata keçirdiyi islahatlar Azərbaycanda milli dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi baxımından mühüm siyasi və tarixi əhəmiyyətə malikdir. Heydər Əliyev Naxçıvan MR-də fəaliyyət göstərdiyi müddətdə bütün Azərbaycan xalqı və Vətən üçün taleyüklü məsələlərdə daim qətiyyətlilik nümayiş etdirmişdir: Kommunist Partiyasının Naxçıvanda fəaliyyət göstərən bütün strukturları ləğv edilmiş, Prezident seçkilərinin Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində keçirilməsi dayandırılmış, rus sovet qoşun hissələri buradan çıxarılmış, 20 yanvar faciəsinə hüquqi-siyasi qiymət verilmişdir. Heydər Əliyevin siyasi təcrübəsi və qətiyyəti nəticəsində Naxçıvan Muxtar Respublikasında sabitlik təmin olunmuş, demokratik dövlət quruculuğu formalaşmışdır. 1993-cü ilin may-iyun aylarında respublikada hakimiyyət böhranı, hərə-mərcilik son həddə çatdıqda, ölkə vətəndaş müharibəsi və müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi qarşısında qaldıqda, Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi tələbi ilə ayağa qalxdı. Bu, əsl mənada, milli hərəkata çevrildi və nəticədə, Azərbaycanın o zamankı dövlət başçıları onu rəsmən Bakıya dəvət etməyə məcbur oldular. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vasif Talıbovun qeyd etdiyi kimi «*Heydər Əliyevin Naxçı-*

Tarix və onun problemləri, №2 2013

vandan Bakıya, böyük siyasətə qayıdışı şərəfli xilaskar missiyasına – Azərbaycanı Azərbaycana qaytarmaq məramına xidmət edirdi» [7, s.12].

Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdışı ilə ölkənin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, elmi-mədəni həyatında, beynəlxalq əlaqələrində dönüş yarandı, elmi əsaslara, beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun müstəqil dövlət quruculuğu prosesi başlandı, Azərbaycan dövlətçiliyinin varlığı üçün böyük təhlükə olan dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısı alındı, dövlət müstəqilliyi qorunub saxlandı, silahlı yolla hakimiyyətə gəlmək cəhdlərinə son qoyuldu, ölkədə möhkəm ictimai-siyasi sabitlik bərqərar edildi.

Heydər Əliyev öz siyasi qüvvə və bacarığını Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə, respublikamızın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni həyatının çiçəklənməsinə sərf edirdi. Onun son illərdəki fəaliyyətində Naxçıvan Muxtar Respublikasına qayğı özünü həyatı şəkildə hiss etdirirdi. Ölkə başçısının muxtar respublikanın yubiley şənliklərində şəxsən iştirak etməsi Azərbaycanın bu qədim diyarının hərtərəfli inkişaf proqramının həyata keçirilməsinə yeni güclü təkan vermişdir. Heydər Əliyev Ölkə Prezidenti kimi Naxçıvan MR-ə dörd tarixi səfər etmiş (29-31.10.1996; 10-16.10.1999; 15-19.6.2002; 10-15.8.2002), bu səfərlərin nəticəsi muxtar respublikanın sosial-iqtisadi, elmi və mədəni inkişafına çox böyük müsbət təsir göstərmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursu Ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı başqa regionlar kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının da hərtərəfli inkişafına yeni güclü təkan vermişdir. Prezident İlham Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikasına səfərləri, keçirdiyi tədbirləri, insanlarla görüşləri, yubiley şənliklərində iştirakı Heydər Əliyev siyasi kursuna sadıq olmasını bir daha əyani olaraq göstərir.

Naxçıvanda doğulan, bu torpaqdan güc alan Heydər Əliyev bir oğul məhəbbəti ilə bu torpağı qorudu, onun inkişafını təmin etdi. Ulu öndər davamlı, məqsədyönlü fəaliyyəti ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasında geniş miqyaslı tarixi işlər gördü, azadlıq, müstəqillik dövrünün əbədi, sarsılmaz əsasını qoydu.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin məlumatı. 1991, № 15-16.
2. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Arxivi (ARMMA), f. 2941, siy.1, iş 264.
3. AMEA Tarix İnstitutunun Elmi Arxivi (TİEA), f.1, siy.19, iş 8953.
4. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. VII cild, Bakı, "Elm", 2008, 608 s.
5. "Azərbaycan" qəzeti.
6. Hüseynova İ. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu. Bakı, "Təhsil", 2004, 472 s.
7. Qayıdış. 1990-1993. Sənədlər və materiallar toplusu (Tərtib edən İ. Həsənov). Bakı, 1996, 792 s.
8. Qədim Naxçıvanda bayram – 75. Bakı, Azər nəşr, 1999, 288 s.
9. Qətiyyətin təntənəsi (Sənədli xronika). Bakı, 1995, 848 s.
10. "Şərq qapısı" qəzeti
11. Vətən, Xalq, Prezident haqqında düşüncələr (Məqalələr toplusu). Bakı, 2002, 365 s.

ИСМАИЛЬ ГАДЖИЕВ
председатель Нахчыванского Отдела НАНА,
академик

ВСЕМИРНО ИЗВЕСТНЫЙ ПОЛИТИК ГЕЙДАР АЛИЕВ И НАХЧЫВАН

В статье рассматривается влияние нахчыванской среды, первых лет обучения, известных учителей на жизнь и формирование Гейдара Алиева. Здесь показана целенаправленная деятельность Гейдара Алиева на всестороннее развитие Нахчыванской Автономной Республики, наряду с этим обосновываются его исторические заслуги в защите Нахчывана от нападений армянских дашнаков в 90-ых годах прошлого столетия.

ISMAIL HAJIYEV
Chairman of Nakhchivan Department of ANAS,
academician

THE WORLDWIDE POLITICIAN HEYDAR ALIYEV AND NAKHCHIVAN

The role of Nakhchivan environment, the first education years, well-known teachers in the great leader Heydar Aliyev's life and formation are analyzed in the paper. Besides being indicated Heydar Aliyev's purposely activity in the comprehensive development of the Nakhchivan Autonomous Republic, his historical service in the sphere of not assuming the Armenian dashnaks' efforts to occupy Nakhchivan in 90s of last century are also substantiated here.